

beginning of XXI age is in the stage of becoming of new paradigms, proper modern civilization. In the process of reformation of school a task costs before education: to enter in the world, global educational system, not losing the feature of Ukrainian, national education here.

Key words: civil education, polikul'turnaya environment, culture, polikul'turnoe education.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф., акад. МАНПО Чиж О. Н.

УДК 373.3.091.2

Коноваленко В. О.

КРИТЕРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сьогодні відбуваються певні перетворення в освітньому просторі нашої держави. Перехідний період, у якому перебуває українське суспільство, спричиняє певну амбівалентність динамічної парадигми вітчизняної освіти. Це, безумовно, зумовило необхідність перегляду вимог до організації та реалізації навчально-виховного процесу. Насамперед ця організація навчально-виховного процесу повинна відповідати принципам гуманності, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації та демократизації на всіх етапах і у всіх ланках освіти, вчитель і учні мають бути активними учасниками педагогічного процесу. Найповніше такий спосіб організації навчання відображає поняття „педагогічна взаємодія”.

Перш за все, звернемося до розкриття терміна“педагогічна взаємодія”.

У науковій літературі пропонується велика кількість визначень цього поняття. У психологічному словнику поняття «взаємодія» трактують як процес впливу об'єктів один на одного, що визначає їхню взаємозумовленість і зв'язок. У соціальній психології це поняття використовують для характеристики міжособистісних контактів людей у процесі спільної праці, опису взаємних впливів, які вони чинять один на одного [1, с. 57].

У педагогічній науці означене поняття використовується для позначення відносин суб'єктів навчального процесу. Так Л. Заніна, Н. Меньшикова під педагогічною взаємодією розуміють узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення спільних цілей, на розв'язання учасниками педагогічного процесу значущих для них проблем чи завдань [2, с. 16].

На думку Л. Ковальчук педагогічна взаємодія - система синергетичної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що розгортається на рівні різних діяльнісних підсистем і спрямована на навчання, освіту, виховання, розвиток, формування особистості [3]. Означене визначення вченої дещо перегукується з думкою С. Бричка. За ствердженням науковця взаємодія - полісуб'єктний, міжособистісний процес, ознаками якого є рівноправність, при різнозобов'язаності суб'єктів взаємодії, вчителя і учня, особистісна зорієнтованість, діалогічність спілкування. Крім того, велику роль при втіленні у життя суб'єкт-суб'єктної взаємодії має відігравати створення відповідного середовища, сприятливого як для розвитку дитини, так і для професійної самореалізації вчителя. Ознаками такого середовища є: гуманізація педагогічного процесу, за якої учень не втрачає своєї індивідуальності; гуманітаризація наукових методів педагогічного впливу; наближення навчання до реалій життя і використання у цьому сенсі як особистого, так і колективного досвіду; взаємодопомога, взаємоповага суб'єктів спілкування [4].

Безперечно, означені міркування науковців яскраво висвітлюють сутність означеного терміну з різних боків. Проте, для більш чіткого й повного розуміння змісту педагогічної взаємодії вважаємо за потрібне надати власне визначення поняття.

Отже, *педагогічна взаємодія* - узгоджена діяльність суб'єктів в умовах педагогічного процесу, що базується на гуманістичних засадах та спрямована на досягнення спільних цілей і успіху в розв'язанні поставлених завдань.

Спираючись на вище викладене вважаємо необхідним визначити критерії та показники організації педагогічної взаємодії. Та, перш за все, з'ясуємо сутність поняття критерій.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав можливість встановити існування різних підходів до визначення категорій „критерій”, „показник”.

На думку В. Кручек критерій – це сукупність ознак, що дають підстави зробити висновок про ступінь відповідності особистісних якостей суб'єктів навчально-виховного процесу та їх поведінки вимогам до організації педагогічної взаємодії та спрогнозувати рівень ефективності навчання. Кожний критерій має свою систему показників, які відображають якісні та кількісні зміни суб'єктів навчально-виховного процесу. Показник є проявом критерію на певному етапі реалізації педагогічної взаємодії. В цьому сенсі критерій є незмінним, на відміну від показників.

Варто вказати, що критерії та показники організації педагогічної взаємодії мають охоплювати всі її характеристики, бути взаємопов'язані та в своїй єдності зумовлювати і відображати організацію цього процесу. Тому формулюючи критерії організації педагогічної взаємодії, недостатньо орієнтуватися лише на рівень психологічних знань вчителів

та учнів, умінь і навичок їх використовувати в системі „людина – людина”, а потрібно оцінити рівень спрямованості на взаємодію [5].

На думку І. Блощинського, при розробці критеріїв і показників необхідно враховувати наступні обставини:

- розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження;

- сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів;

- ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутність явища;

- система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв [6, с. 75].

Формулюючи критерії організації педагогічної взаємодії, ми враховували такі факти: процес організації педагогічної взаємодії здійснюється у взаємозв'язку, цілісності і взаємовпливі особистості викладача, особистості учня, навчальної діяльності; врахування сутнісної характеристики педагогічної взаємодії, ролі й місця педагогічної взаємодії в структурі навчально-пізнавальної діяльності.

Варто звернути увагу на критерії, що висвітлені у дослідженнях сучасних науковців з проблеми педагогічної взаємодії.

Так З. Ковальчук виділяє наступні критерії особливостей педагогічної взаємодії: постановка цілі педагогом; постановка цілі тими, хто вчиться; вплив педагога на свідомість тих, хто навчається; вплив педагога на несвідоме тих, хто навчається; вплив тих, хто навчається, на свідомість педагога; вплив тих, хто навчається, на несвідоме педагога; створення педагогом установки на взаємодію; характер спілкування; парціальна оцінка [3]. Означені критерії розкривають деякі сторони педагогічної взаємодії. Проте, на нашу думку, вони сформульовані не досить чітко та прозоро. Тому виникає деяке нерозуміння сутності кожного критерію.

В. Кручек у своєму дослідженні культури педагогічної взаємодії виділила три основні критерії та показники до кожного з них: пізнавальний (обсяг знань комунікативної термінології, якість знань комунікативної термінології, розуміння сутності та особливостей педагогічної взаємодії, здатність до синтезу, аналізу, узагальнення та структурування знань психології спілкування), мотиваційний (наявність пізнавального інтересу до психології спілкування, наявність пізнавально-комунікативних потреб, наявність внутрішніх мотивів засвоєння комунікативної лексики, бажання підвищити рівень культури спілкування), та діяльнісний (дієвість комунікативних знань, сформованість практичних умінь, практична діяльність, спрямована на налагодження педагогічної взаємодії, прояв комунікативно-мовленнєвої творчої активності) [5]. У визначених критеріях В. Кручек яскраво відображає різні сторони діяльнісного підходу, який притаманний

процесу організації педагогічної взаємодії та дає змогу співвіднести та встановити взаємозв'язки понять діяльність та взаємодія.

Враховуючи сутність вище викладеного матеріалу ми сформулювали критерії, що мають дещо інше формулювання, проте певним чином співвідносяться за змістом з критеріями, що вже визначалися науковцями.

Таким чином, нами були визначені такі критерії організації педагогічної взаємодії: психологічна готовність учня, психологічна готовність вчителя, організація навчальної діяльності.

До кожного критерію добиралися такі показники, які найбільш детально розкривали сутність кожного з критеріїв. Зупинимося на характеристиці кожного з критеріїв організації педагогічної взаємодії, представлених в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Критерій	Показники
Психологічна готовність учня	активність, комунікативна відкритість, рефлексивні вміння
Психологічна готовність вчителя	фасилітаторська позиція, здатність до діалогу, рефлексивні вміння
Організація навчальної діяльності	спільна постановка цілей, використання кооперативної та колективної форм роботи, перевага діалогічних методів, наявність самооцінювання і самоконтролю в навчальній діяльності

Психологічна готовність учня передбачає наявність певних особистісних якостей дитини, що сприятимуть налагодженню зв'язків учня з вчителем, учнями та навколишнім середовищем. Ця ознака організації педагогічної взаємодії може вимірюватися такими показниками, як активність, комунікативна відкритість, рефлексивні вміння. Означені елементи дійсно свідчать про готовність учня до організації педагогічної взаємодії. Саме ці показники є необхідною передумовою успішного контактування з оточуючими людьми та роботи з навчальною інформацією. Тому вміння учнів говорити чітко, зрозуміло, бажання висловлювати свою думку та аналізувати результати своєї діяльності є запорукою успіху в його навчальній діяльності.

Виокремлення означеного критерію є необхідною, але недостатньою умовою для оцінювання організації педагогічної взаємодії, оскільки здійснення будь-якої взаємодії передбачає наявність мінімум двох суб'єктів. В результаті теоретичного пошуку нами були визначені такі показники: фасилітаторська позиція, здатність до діалогу, рефлексивні вміння.

Психологічна готовність вчителя характеризується визначенням особистісних якостей вчителів, що необхідні для реалізації педагогічної

взаємодії. Тобто критерій передбачає спираючись на загальні морально-етичні якості педагога, його педагогічний світогляд, згідно з якими педагог бачить себе у системі навчальних взаємозв'язків та розуміє свою місію в організації педагогічної взаємодії.

Розглянуті вище критерії та їх показники набувають стійкості за наявності позитивного ставлення до педагогічної взаємодії. Зазначимо, що критерії мають враховувати: чому і в ім'я чого діє суб'єкт; що він чинить; як якими засобами він користується і за яких умов [7, с. 176]. Саме тому ми виділили критерій організації навчальної діяльності, який передбачає застосування певних форм, методів, технологій, засобів та прийомів навчання, що оптимально відповідають особливостям організації педагогічної взаємодії та ґрунтуються на гуманістичних засадах сьогодення. Тож нами були виокремлено такі показники означеного критерію: спільна постановка цілей, використання кооперативної та колективної форм роботи, перевага діалогічних методів, наявність самооцінювання і самоконтролю в навчальній діяльності.

Тож сукупність зазначених критеріїв (психологічна готовність учня, психологічна готовність вчителя, організація навчальної діяльності) охоплює всі суттєві характеристики процесу організації педагогічної взаємодії і кожному з них відповідає сукупність відповідних показників.

На основі визначених критеріїв нами були виділені рівні організації педагогічної взаємодії. Розглянемо детальніше сутність кожного рівня зазначеного у таблиці (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень педагогічної взаємодії	Характеристика рівня
вплив	поява і зміцнення позитивних форм поведінки учня, придушення негативних; побудова навчання з урахуванням індивідуальних особливостей учня;
спілкування	учитель виконує роль партнера; емпатійність та рефлексивність поведінки учасників спілкування;
підтримка	створення умов для розвитку дитини, спираючись на особливості його саморозвитку, індивідуальні потреби, інтереси; заохочення самостійних дій учня; готовність педагога до надання допомоги дитині;
супровід	створення умов для прийняття учнем оптимальних рішень в різних навчальних ситуаціях; рух разом з дитиною, поряд з нею;
співробітництво	учитель та учень – партнери; максимальна опора на індивідуальні особливості учнів; використання вчителем інтерактивних

	технологій навчання, що сприяють більш успішному засвоєнню знань учнями; максимальна самостійність учня, втручання педагога лише тоді, коли учень потребує допомоги, рефлексивність поведінки;
--	--

Тож на рівні впливу відбувається виховання свідомості, тобто правильного розуміння учнями того, як треба себе поводити, як діяти в тих або інших умовах. Вчитель повинен вселяти в учнів впевненість, заспокоювати їх, володіти умінням соціальної перцепції («читання по обличчю»). Нами були визначені методи організації педагогічного впливу: бесіда, навіювання, приклад, заохочення.

Наступний рівень педагогічної взаємодії - спілкування. Вчитель має створювати для дітей можливість висловлювати свої думки і почуття, визнавати їх неповторність, гідність. Учнім потрібно відчувати, що вчитель цікавиться ними і їх проблемами. Проте, слід зазначити, що роль вчителя у навчальному спілкуванні обмежується готовністю педагога допомогти, але не втручатися у особистий простір учнів. Визначимо методи організації навчального спілкування: навіювання, наслідування, переконання, зараження.

На рівні підтримки відбувається розвиток суб'єктного потенціалу дитини, її самосвідомості, самоорганізації, самовизначення. Найважливішим моментом на цьому рівні, на нашу думку, є подолання перепон, які виникають в учнів під час взаємодії, і, таким чином, віддаляють його від досягнення бажаного результату. Наприклад, обмеженість інформації для самостійної дії; недостатні вольові, інтелектуальні, моральні зусилля учнів та ін.. Роль вчителя в такому випадку виявляється у спільному з учнем пошуку причин виникнення перепони, можливих наслідків її збереження чи подолання. Тут можна виділити такі методи характерні саме для педагогічної підтримки: взаємна довіра, взаємне інформування, спільне планування уроків, виховних справ, рольові ігри, ігри-драматизації, схвалення досягнень групи, колективу; діагностика індивідуального розвитку, вихованості, визначення особистісних проблем дітей, відстеження процесу індивідуального розвитку учня.

Супровід передбачає створення умов для прийняття учнем оптимальних рішень у різних навчальних ситуаціях, самостійне планування подальших дій. Крім того, на цьому рівні роль педагога є надзвичайно важливою, оскільки він має адекватно реагувати на фізичний та емоційний дискомфорт учнів, його потреби під час здійснення педагогічної взаємодії. Виходячи з цього, слід зазначити, що основними методологічними засадами означеного рівня є: принцип суб'єктності; пріоритети відкритості, рівноправності, застосування гнучких технологій ініціації та регулювання діяльності у пошуках

смыслу; побудова учнем власної світоглядної картини і власних дій в ній; актуалізація процесу самоорганізації особистісних смислів.

На останньому рівні діяльність учителя охоплює планування діяльності; організацію навчальної роботи; організацію діяльності, стимулювання активності учнів; здійснення поточного контролю за навчальним процесом, його регулювання, коригування. У цій справі, безумовно, не обійтися без аналізу результатів своєї діяльності. Слід зазначити, що організація навчального співробітництва має відбуватися за умови постійної активної взаємодії всіх її учасників, а це є сутністю інтерактивного навчання. Крім того, виконуючи свої функції, вчитель повинен враховувати думку кожної дитини не обмежуючи їх самостійності. Основними методами організації навчального співробітництва є: створення пошукової ситуації, ситуації невизначеності; стимулювання потреби учнів у розв'язанні пізнавальної проблеми; інтенсифікація пошукової активності учнів; управління пошуковою діяльністю учнів.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень дав нам змогу зробити висновок про актуальність проблеми організації педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах перебудови системи освіти. Проведене дослідження дозволило нам уточнити поняття „критерій” та „показник”, обґрунтувати та розкрити сутність критеріїв (психологічна готовність учня, психологічна готовність вчителя, організація навчальної діяльності) і показників організації педагогічної взаємодії. На основі визначених критеріїв ми виділили рівні педагогічної взаємодії (вплив, спілкування, підтримка, супровід, співробітництво) та розкрили сутність педагогічної взаємодії на кожному з рівнів.

У подальших дослідженнях плануємо розробити методики діагностики рівня організації педагогічної взаємодії вчителя та учнів у сучасній початковій школі.

Список використаної літератури

- 1. Психологический словарь** / сост. М. Дьяченко, Л. Кандыбович. – М., 2001.
- 2. Занина Л.** Основы педагогического мастерства : учеб. пособие / Л. Занина, Н. Меньшикова. – Ростов н/Д, 2003.
- 3. Ковальчук Л.** Системи освіти зарубіжних країн : навч. посіб. / Л. Ковальчук, О. Ковальчук. – Л. : 2003.
- 4. Бричок Б.** Сутність і зміст процесу педагогічної взаємодії: особистісно орієнтований вимір [Електронний ресурс] / Б. Бричок, Бібік Н., Бурда М., Вашуленко М., Мадзігон В. та ін. // Пед. дискурс. – 2007. – № 2. – Режим : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_02/brychoks.pdf.
- 5. Кручек В.** Критерії та показники сформованості культури педагогічної взаємодії // Вісник Національного Черкаського університету. – 2011.
- 6. Блощинський І.** Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО / І. Блощинський // Наукові записки. – Вінниця : ВАТ

„Віноблдрукарня”, 2001. – Вип. 4. – с. 74–76. – (Педагогіка і психологія).
7. **Мацько Л.** Матимемо те, що зробимо / Л. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2 – 3.

Коноваленко В. О. Критерії організації педагогічної взаємодії вчителя і учнів у початковій школі

У статті наведено огляд понять „педагогічна взаємодія”, „критерій” та „показник”. Проаналізовано досвід провідних науковців за різними аспектами означеної проблеми. Визначено критерії організації педагогічної взаємодії: психологічна готовність учня, психологічна готовність вчителя, організація навчальної діяльності.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, критерій, показник.

Коноваленко В. А. Критерии организации педагогического взаимодействия учителя и учащихся в начальной школе

В статье приведен обзор понятий „педагогическое взаимодействие”, „критерий” и „показатель”. Проанализирован опыт ведущих ученых по различным аспектам этой проблемы. Определены критерии организации педагогического взаимодействия: психологическая готовность ученика, психологическая готовность учителя, организация учебной деятельности.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, критерий, показатель.

Konovalenko V. A. The Criterions Organization of Educational Interaction between Teacher and Pupils in Elementary School

This article provides an overview of the concepts of „pedagogical interaction”, „criterion” and „index”. The experience of leading scientists on various aspects this problem. The criterias of pedagogical interaction was determine: psychological readiness of pupils, psychological readiness of teacher, the organization of educational activities.

Keywords: pedagogical interaction, criterion, index.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Підписано до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.